

ŽMOGAUS TEISIŲ STEBĖJIMO INSTITUTAS
HUMAN RIGHTS MONITORING INSTITUTE

Didžioji g. 5, LT-01228, Vilnius. Tel. (5) 23 14 681 Faks. (5) 23 14 679 El. p. hrmi@hrmi.lt www.hrmi.lt

2013 m. rugsėjo 2 d.
Nr. IS-VIII-23

Seimo Žmogaus teisių komitetui Į 2013-06-12 Nr. S-2013-5492

Seimo Teisės ir teisėtvarkos komitetui Į 2013-07-22 Nr. S-2013-6614

Paštu ir el. paštu

Dėl Gyvybės prenatalinėje fazėje apsaugos įstatymo projekto Nr. XIIP-337, Baudžiamojo kodekso 135, 142 straipsnių pakeitimo bei papildymo ir Kodekso papildymo 131¹ straipsniu įstatymo projekto Nr. XIIP-338 ir Civilinio kodekso 2.2 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto Nr. XIIP-339.

Žmogaus teisių stebėjimo institutas (toliau – ŽTSI) susipažino su Gyvybės prenatalinėje fazėje apsaugos įstatymo projektu Nr. XIIP-337, siekiančiu reglamentuoti teisę į gyvybę jos prenatalinėje fazėje, bei su šio įstatymo projekto įgyvendinimu susijusiais Baudžiamojo kodekso 135, 142 straipsnių pakeitimo bei papildymo ir Kodekso papildymo 131¹ straipsniu įstatymo projektu Nr. XIIP-338 ir Civilinio kodekso 2.2 straipsnio pakeitimo įstatymo projektu Nr. XIIP-339.

Išanalizavęs Projektų nuostatas, ŽTSI teikia šias pastabas ir pasiūlymus:

ŽTSI pritaria:

- 1) Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Teisės departamento 2013-03-19 išvadai, pateiktai dėl projekto Nr. XIIP-338;
- 2) Seimo kanceliarijos Teisės departamento 2013-03-19 išvadai, pateiktai dėl projekto Nr. XIIP-339;
- 3) Seimo kanceliarijos Teisės departamento 2013-03-25 išvadai, pateiktai dėl projekto Nr. XIIP-337;
- 4) Europos teisės departamento prie Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijos 2013-03-27 išvadai, pateiktai dėl projektų Nr. XIIP-337, Nr. XIIP-338, Nr. XIIP-339.

ŽTSI teikia papildomas pastabas dėl įstatymo projekto Nr. XIIP-337 (toliau – Projektas) atitikties Lietuvos tarptautiniams žmogaus teisių įsipareigojimams.

Projektu siekiama įtvirtinti, kad „žmogaus gyvybė prasideda nuo moters apvaisinimo“ (1 str. 1 d.); kad „visi klausimai, susiję su gyvybės prenatalinėje fazėje apsauga, privalo būti

sprendžiami, teikiant prioritetą vaiko prenatalinėje fazėje teisėms, išskyrus šiame įstatyme nustatytus atvejus“ (1 str. 2 d.). Nėštumo nutraukimas Projekto 3 str. 3 d. apibrėžiamas kaip „gyvybės prenatalinėje fazėje nutraukimas“, o Projekto 6 str. 1 d. įtvirtina privalomas nėštumo nutraukimo sąlygas – nutraukti nėštumą gali tik gydytojas, ir tik dviem atvejais: kai „nėštumas gresia nėščios moters gyvybei ar sveikatai“ (1 p.); „kai yra pagrįstų įtarimų, jog nėštumas atsirado dėl nusikalstamų veikų“ (2 p.).

Šių Projekto nuostatų visuma suponuoja, jog Projektu siekiama įtvirtinti bendrą draudimą moterims nutraukti nėštumą, numatant dvi šio draudimo išimtis (6 str. 1 d.) Visais kitais nėštumo nutraukimo atvejais, taip pat ir nutraukus nėštumą moters sprendimu, būtų taikoma atsakomybė „Lietuvos Respublikos įstatymų nustatyta tvarka“ (10 str.).

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950)

Vertinant Projekto atitiktį tarptautinei žmogaus teisių teisei, visų pirma paminėtina *Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija* (toliau – Konvencija, EŽTK). Nors Konvencijos tekste tiesiogiai nekalbama apie moters teisę pasirinkti tęsti ar nutraukti nėštumą, remiantis Europos žmogaus teisių teismo (toliau – EŽTT, Teismas) praktika, į Konvencijos taikymo sritį ši teisė patenka kaip moters teisės į pagarbą privačiam gyvenimui dalis (žr. pvz. *Tysių prieš Lenkiją, pareiškimo Nr. 5410/03, 2007 m. kovo 20 d. sprendimas*).

Teisę į pagarbą privačiam gyvenimui saugo Konvencijos 8 str. 1 d., įtvirtinanti, jog „kiekvienas turi teisę į tai, kad būtų gerbiamas jo asmeninis ir šeimos gyvenimas, buto neliečiamybė ir susirašinėjimo slaptumas“. Privataus gyvenimo sąvoka Teismo interpretuojama plačiai, ji apima ir asmens autonomiją, fizinį bei psichologinį integralumą (žr. *Pretty prieš Jungtinę Karalystę, pareiškimo Nr. 2346/02, 2002 m. balandžio 29 d. sprendimas, § 61-67*). Būtent šia prasme suvokiamo privataus gyvenimo sferai ir priklauso moters sprendimas tęsti ar nutraukti nėštumą. Kadangi nėščios moters privatus gyvenimas tampa glaudžiai susijęs su besivystančio vaisiaus, teisės aktai, reguliuojantys nėštumo nutraukimą, prilygsta valstybės įsikišimui į moters privatų gyvenimą (*Vo prieš Prancūziją, pareiškimo Nr. 53924/00, § 76, 2004 m. liepos 8 d. sprendimas; Tysių prieš Lenkiją, § 106-107; A, B ir C prieš Airiją, pareiškimo Nr. 25579/05, § 212, 2010 m. gruodžio 16 d. sprendimas*).

Siekiant užtikrinti, kad valstybė nepažeistų asmens teisės į pagarbą privačiam gyvenimui, bet kokie valstybės taikomi šios teisės apribojimai privalo atitikti Konvencijos 8 str. 2 d. įtvirtintus kriterijus: teisė į pagarbą privačiam gyvenimui gali būti ribojama tik „įstatymo numatytais atvejais ir kai tai būtina demokratinėje visuomenėje valstybės saugumo, viešosios tvarkos ar šalies ekonominės gerovės interesams, siekiant užkirsti kelią teisės pažeidimams ar nusikaltimams, taip pat kai tai būtina žmonių sveikatai ar moralei arba kitų asmenų teisėms ir laisvėms apsaugoti.“

Iš 8 str. 2 d. kylančius privalomus teisės į pagarbą privačiam gyvenimui ribojimo standartus EŽTT ne kartą yra išaiškinęs savo praktikoje taikant šį straipsnį (žr. *Dudgeon prieš Jungtinę Karalystę, pareiškimo Nr. 7525/76, 1981 m. spalio 22 d. sprendimas*). Bet koks šios teisės apribojimas: (1) turi būti numatytas įstatymo; (2) privalo turėti legitimų tikslą, atitinkantį bent vieną iš Konvencijos 8 str. 2 d. numatytų apribojimo pagrindų; (3) apribojimas turi būti būtinas demokratinėje visuomenėje (visuomenėje turi egzistuoti primygtinis socialinis poreikis tokiam apribojimui) ir proporcingas (valstybė privalo subalansuoti konfliktuojančias teises ir/ar interesus taip, kad nei vieni iš jų nebūtų neproporcingai apriboti (žr. *Christine Goodwin prieš Jungtinę karalystę, pareiškimo Nr. 28957/95, § 72, 2002 m. liepos 11 d. sprendimas*).

Kadangi siūlomu Projektu ir siekiama įstatymo lygmeniu apriboti moters teisę į pagarbą jos privačiam gyvenimui, aktualus tampa tokio apribojimo atitikimas iš 8 str. 2 d. kylantiems reikalavimams: ar šis apribojimas turi legitimų tikslą Konvencijos 8 str. 2 d. prasme, ar Projektu numatomos moters teisės į pagarbą privačiam gyvenimui ribojančios priemonės yra proporcingos Projekto tikslams pasiekti, ar Lietuvos visuomenėje egzistuoja primygtinis socialinis poreikis tokiam įstatymui.

Projekto 1 str. nurodoma, jog šiuo įstatymu siekiama reglamentuoti „teisę į gyvybę jos prenatalinėje fazėje“. Tokia nuostata suponuoja, kad Projektu siekiama apsaugoti besivystančio vaisiaus teises. Remiantis Konvencijos 8 str. 2 d., tikslas apsaugoti „kitų asmenų teises ir laisves“ gali būti laikomas legitimu teisės į pagarbą privačiam gyvenimui apribojimo pagrindu, todėl aktualus tampa klausimas, nuo kurio momento asmuo įgyja teises ir laisves, taip pat ir teisę į gyvybę.

Byloje *Vo prieš Prancūziją* EŽTT yra konstatavęs, kad Konvencijos 2 str., garantuojantis asmens teisę į gyvybę, vaisiaus teisės į gyvybę negina. Iš šios Teismo pozicijos darytina išvada, kad Konvencijoje garantuojamos teisės asmens įgyjamos nuo gimimo momento. Tokia Teismo pozicija dera ir su *Jungtinių Tautų Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje* įtvirtinta prigimtinių teisių doktrina. Deklaracijos 1 str. skelbia, jog „visi asmenys yra gimę laisvi ir lygūs savo teisėmis“, t.y. žmogus įgyja savo teises ir laisves gimdamas. Taigi, ribojant moters teisę į pagarbą jos privačiam gyvenimui, siekis apsaugoti „kitų asmenų teises ir laisves“ negali būti pasitelkiamas kaip legitimus apribojimo tikslas Konvencijos 8 str. 2 d. prasme, kadangi vaisius Konvencijos taikymo prasme nėra toks asmuo (žr. taip pat r. *Open Door and Dublin Well Woman prieš Airiją, pareiškimų nr. 14234/88; 14235/88, § 63, 1992 m. spalio 29 d. sprendimas*).

Vertinant Projektu siūlomų priemonių proporcingumą, atkreiptinas dėmesys, jog Projektu siekiama įtvirtinti bendrą draudimą nutraukti nėštumą, numatant tik dvi išimtis: (1) kai nėštumas gresia nėščios moters gyvybei ar sveikatai arba (2) kai yra pagrįstų įtarimų, jog nėštumas atsirado dėl nusikalstamų veikų. Be to, antrajai išimčiai taikomas papildomas apribojimas – nutraukti nėštumą šiais atvejais leidžiama, jeigu nuo nėštumo pradžios praėjo ne daugiau nei 12 savaičių (6 str. 2 d.).

Pažymėtina, kad bendras nėštumo nutraukimo draudimas, nepaisant numatytų draudimo išimčių, apsunkina moterims prieigą prie saugaus nėštumo nutraukimo net ir šių išimčių atveju. EŽTT nagrinėtų bylų faktinės aplinkybės (*Žr. Tysių prieš Lenkiją; A, B ir C prieš Airiją, pareiškimo Nr. 25579/05, 2010 m. gruodžio 16 d. sprendimas; R.R. prieš Lenkiją, pareiškimo Nr. 27617/04, 2011 m. gegužės 26 d. sprendimas; P. ir S. prieš Lenkiją, pareiškimo Nr. 57375/08, 2012 m. spalio 30 d. sprendimas*) suteikia tvirtą pagrindą manyti, jog nėštumo nutraukimo kriminalizavimas kelia realią grėsmę moterų gyvybei, sveikatai, jų psichologinei ir dvasinei būklei, kadangi sukuria baimės atmosferą bei atgraso gydytojus nuo nėštumo nutraukimo net ir tada, kai nėštumas gresia moters sveikatai ar gyvybei, kai nustatytas vaisiaus apsigimimas ar kai nėštumas yra išžagavimo pasekmė.

Be to, Projektu nenumatoma galimybė nutraukti nėštumą esant vaisiaus apsigimimų rizikai. Toks ekspansyvus įsikišimas į moters privatų gyvenimą, sudarant jai kliūtis nutraukti nėštumą esant vaisiaus apsigimimui, pažeidžia ne tik moters teisę į pagarbą privačiam gyvenimui, bet dėl moteriai sukeltamų dvasinių ir psichologinių kančių prilygsta nežmoniškam ir žeminančiam elgesiui su moterimi, draudžiamam Konvencijos 3 straipsnio (žr. *R.R. prieš Lenkiją, § 148-162*).

Europos lygmeniu pripažįstama, kad nėštumo nutraukimo draudimas nepadedą sumažinti nutraukiamų nėštumų skaičiaus, o tik apsunkina moterims prieigą prie saugaus nėštumo nutraukimo. Europos Tarybos Parlamentinė asamblėja rezoliucijoje Nr. 1607 (2008) pažymėjo, kad „nėštumo nutraukimas neturėtų būti draudžiamas iki tam tikros nėštumo stadijos“, kadangi „abortų draudimas nenulemia, kad jų bus mažiau, o tiesiog veda prie nelegalių abortų, kurie kur kas labiau traumuoja ir padidina besilaukiančių [moterų] mirties riziką ir/ar veda prie abortų „turizmo“ [...].“¹

Kad nėštumo nutraukimo draudimas sąlygoja vadinamąjį „abortų turizmą“, rodo ir iš Airijos į užsienio valstybes nėštumą nutraukti vykstančių moterų statistika – 2012 m. vien į Didžiąją Britaniją nutraukti nėštumo vyko 3982 moterys.² ET rezoliucijoje pažymima, kad tokia situacija yra diskriminacinė, nes aukštesnes pajamas turinčios moterys turi galimybę nutraukti nėštumą kitoje valstybėje, tuo tarpu žemesnių pajamų moterys tokios galimybės neturi.³ Rezoliucijoje pabrėžiama, kad „visi žmonės, o ypač moterys, turi teisę į pagarbą jų fiziniam integralumui ir teisei kontroliuoti savo pačių kūnus. Šiame kontekste galutinis sprendimas, ar tęsti, ar nutraukti nėštumą, turėtų priklausyti moteriai, kuri turi turėti galimybę šią teisę veiksmingai įgyvendinti“ (§6).⁴

Būtina pažymėti, kad šiuo metu Lietuvoje moters apsisprendimo teisė dėl nėštumo tęsimo ar nutraukimo nėra absoliuti. Ji yra ribojama – nėštumą moters prašymu galima nutraukti iki 12 nėštumo savaitės.⁵ Didesnį nei 12 savaičių nėštumą leidžiama nutraukti, kai jis gresia moters gyvybei ir sveikatai. Tai yra griežtesnis apribojimas, nei pavyzdžiui, taikomas Didžiojoje Britanijoje (24 savaitės) ir kai kuriose kitose Europos šalyse (Nyderlanduose – 13 savaičių, Rumunijoje – 14 savaičių, Švedijoje – 18 savaičių).

Pažymėtina, kad nutraukiamų nėštumų skaičius Lietuvoje kasmet nuosekliai mažėja. 1991 m. buvo atlikta 40 765 nėštumo nutraukimų (moters sprendimu ir dėl medicininių indikacijų), 1995 m. – 31 278, 2000 m. 16 259, 2005 m. – 9972, 2010 m. - 6989, o 2012 m. - 6033.⁶ Taigi, nutraukiamų nėštumų skaičius laikotarpiu nuo 1991 m. iki 2012 m. sumažėjo beveik 7 kartus. Toks mažėjimas siejamas su bendro pragyvenimo lygio kilimu, informacijos apie nėštumo prevenciją sklaida, kontracepcijos naudojimu.

Atsižvelgiant į tai, abejotina, ar visuomenėje egzistuoja primygtinis socialinis poreikis tokiam įstatymui, nes Projekto iniciatorių siekiamų tikslų galima pasiekti kitomis, moterų teisę į pagarbą privačiam gyvenimui mažiau ribojančiomis priemonėmis, tokiomis kaip lytinis švietimas, informacijos apie šeimos planavimą bei patikimą kontracepciją sklaida, kontraceptinių priemonių prieinamumo skatinimas.

Jungtinių Tautų Konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims (1979)

Vertinant Projekto atitiktį tarptautiniams žmogaus teisių įsipareigojimams būtina atsižvelgti ir į *Jungtinių Tautų Konvencijos dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims* nuostatas (toliau – JT Konvencija). JT Konvencijos 2 str. (d) dalis įpareigoja valstybes nares

¹ Europos Tarybos Parlamentinės asamblėjos 2008 m. balandžio 16 d. rezoliucija Nr. 1607 (2008)

² Mary Minihan, „Almost 4000 women went to UK for abortions in 2012“, *Irish Times*, 2013-07-11, <http://www.irishtimes.com/news/health/almost-4-000-irish-women-went-to-uk-for-abortions-in-2012-1.1460355>

³ Europos Tarybos Parlamentinės asamblėjos 2008 m. balandžio 16 d. rezoliucija Nr. 1607 (2008)

⁴ Ten pat

⁵ Lietuvos Respublikos Sveikatos apsaugos ministerijos 1994 m. sausio 28 d. įsakymas Nr. 50 „Dėl nėštumo nutraukimo operacijos atlikimo tvarkos“,

http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=14276&p_query=&p_tr2=2

⁶ Lietuvos Respublikos Statistikos departamento informacija, <http://db1.stat.gov.lt/statbank/SelectVarVal/saveselections.asp>

„susilaikyti nuo bet kokios diskriminacijos prieš moterį ir garantuoti, kad valstybinės institucijos ir įstaigos veiks atsižvelgdamos į šį įsipareigojimą“. Konvencijos 5 str. taip pat įpareigoja valstybes imtis visų reikiamų priemonių „pakeisti socialinius ir kultūrinius vyrų ir moterų elgesio modelius, kad išnyktų prietarai, papročiai ir kitokia praktika, pagrįsta vienos lyties nepilnavertiškumo ar pranašumo idėja arba stereotipišku vyrų ir moterų vaidmeniu“.

Būtent 5 str. pažeidimą konstatavo JT Moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas sprendime *L. C. prieš Peru* – pareiškėja skundėsi, kad išžagintai ir pastojusiai jos trylikametei dukrai L.C., dėl nėštumo bandžiusiai nusižudyti ir stipriai pažeidusiai stuburą, buvo atsisakyta atlikti terapeutinį nėštumo nutraukimą ir delsta atlikti gyvybiškai būtiną stuburo operaciją.⁷ Dėl gydytojų neveikimo mergaitė tapo fiziškai neįgali. Komitetas nustatė, kad delsimas atlikti operaciją buvo sąlygotas stereotipinio suvokimo, kad negimusio vaisiaus interesai svarbesni nei moters sveikata, ir konstatavo, kad toks stereotipinis moters tik kaip reprodukcinės funkcijos atlikėjos suvokimas bei juo pagrįsta praktika yra diskriminaciniai moters atžvilgiu ir pažeidžia JT Konvencijos 5 str. nuostatas. Komitetas taip pat pripažino 12 str., garantuojančio moterims teisę į sveikatos apsaugą be diskriminacijos, pažeidimą.

Pažymėtina, kad Komitetas ne kartą yra griežtai pasisakęs dėl itin ribojančių nėštumo nutraukimą reguliuojančių įstatymų Airijoje ir Lenkijoje. 2005 m. baigiamosiose išvadose Airijai Komitetas išreiškė susirūpinimą dėl nuolatinio aukšto nėščiųjų mirtingumo lygio, ypač dėl nelegalių abortų sukeltų mirčių, dėl apribotos prieigos prie sveikatos priežiūros paslaugų ir šeimos planavimo programų, ir kontracepcijos poreikių nepatenkinimo.⁸ Komitetas Airiją primygtinai paragino nedelsiant imtis veiksmingų priemonių nėščiųjų mirtingumui stabdyti; užtikrinti, kad moterims nereikėtų kreiptis dėl nesaugaus nėštumo nutraukimo ir apsaugoti jas nuo neigiamų pasekmių jų sveikatai (§288). Komitetas nevienareikšmiškai pripažino, kad aukštas nėščiųjų mirtingumas Airijoje yra tiesioginė valstybės taikomo nėštumo nutraukimo draudimo pasekmė (§288). Nerimą dėl tokio draudimo poveikio moterų sveikatai ir gyvybei Komitetas išreiškė ir baigiamosiose išvadose Lenkijai 2007 m.⁹

Taigi, valstybės, į kurias siekiama lygiuoti šiuo Projektu, yra nuosekliai ir griežtai kritikuojamos JT Moterų diskriminacijos panaikinimo komiteto dėl itin apribojančių nėštumo nutraukimą reguliuojančių įstatymų pasekmių moterų gyvybėms, sveikatai ir gerovei.

Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija (1989)

Ypatingą nerimą kelia Projekto 6 str. 4 d. nuostatos, *inter alia* reguliuojančios „nepilnamečių moterų“ nėštumo nutraukimo sąlygas. 6 str. nuostatų visuma suponuoja, kad „nepilnamečiams moterims“ ne tik būtų taikomas bendras nėštumo nutraukimo draudimas, numatant tik dvi išimtis, bet būtų nustatomos ir papildomos nėštumo nutraukimo sąlygos, tokios kaip privalomas teismo sprendimas, dar labiau apsunkinančios nepilnamečių prieigą prie saugaus nėštumo nutraukimo.

Pažymėtina, kad asmuo iki 18 metų, tiek moteriškos, tiek vyriškos lyties, yra **vaikas**, kuriai (kuriam) teikiama *Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos* garantuojama ypatinga apsauga. Vaiko teisių konvencija įpareigoja valstybes nares leidžiant įstatymus vadovautis geriausių vaiko interesų principu. Konvencijos 3 str. 1 d. numato, kad „imantis bet kokių vaiką

⁷ Jungtinių Tautų Moterų diskriminacijos panaikinimo komiteto 2011 m. spalio 17 d. komunikacija Nr. 22/2009

⁸ JT Moterų diskriminacijos panaikinimo komiteto 2005 m. liepos 13 d. baigiamosios išvados Airijai, Komiteto ataskaita Nr. A/60/38(SUPP), § 359-405

⁹ JT Moterų diskriminacijos panaikinimo komiteto 2007 m. vasario 2 d. baigiamosios išvados Lenkijai, Nr. C/POL/CO/6, § 25

liečiančių veiksmų, nesvarbu, ar tai darytų valstybinės ar privačios įstaigos, užsiimančios socialiniu aprūpinimu, teismai, administracijos ar įstatymų leidimo institucijos, svarbiausia – vaiko interesai“. Iš aiškinamojo rašto matyti, kad Projekto poveikio mergaičių iki 18 metų raidai ir gerovei vertinimas nebuvo atliktas, nebuvo siekiama nustatyti, kaip prievarta tęsiamas ankstyvas nepageidaujamas nėštumas paveiktų jų gyvenimo kokybę, galimybę pilnavertiškai naudotis visomis teisėmis ir laisvėmis, garantuojamomis Vaiko teisių konvencijos.

1995 m. priimtoje *Jungtinių Tautų Pekino deklaracijoje* pažymima, jog mergaitės neretai diskriminuojamos nuo pat ankstyviausių gyvenimo stadijų iki pilnametystės.¹⁰ Jos dažnai laikomos nepilnavertėmis, ugdomos savo poreikius suvokti kaip mažiausiai svarbius (§260).¹¹ Deklaracijoje pabrėžiama, kad ankstyvas pastojimas gresia komplikacijomis tiek nėštumo, tiek gimdymo metu, o mirties gimdymo metu rizika gimdant 15-19 m. amžiaus yra didesnė nei vidutinė (§268). Ankstyva motinystė stipriai apriboja mergaičių galimybes siekti išsilavinimo, o vėliau ir darbo, bei gali turėti ilgalaikes neigiamas pasekmes tiek jų, tiek ir jų vaikų gyvenimo kokybei (§268).

Pasaulio sveikatos organizacijos 2011 m. ataskaitoje „Ankstyvos santuokos, ankstyvi nėštumai“ pabrėžiama, kad viena esminių ankstyvų nėštumų priežasčių yra žinių apie lytinis santykius bei šeimos planavimą trūkumas (§8).¹² Pirmasis nėštumas ankstyvame amžiuje yra rizikingas – nors paauglėms pasaulyje tenka 11 procentų gimdymų, joms tenka net 23 procentai ligų, kylančių dėl ankstyvo nėštumo ir gimdymo, naštos.¹³ Ankstyvo nėštumo pasekmės mergaitėms gali būti ypatingai sunkios: išėjimas iš mokyklos ir atitinkamai žemesnis išsilavinimas lemia, kad stabdoma mergaitės asmenybės raida, sumažėja jos ateities galimybės dirbti ir gauti pajamų, didinama jos socialinės atskirties rizika.¹⁴ Nors patikimų duomenų dar trūksta, ankstyvas neplanuotas nėštumas vis plačiau pripažįstamas kaip viena iš neščių mergaičių savižudybių priežasčių.¹⁵

Šiame kontekste būtina pažymėti, kad Lietuvoje veiksmingas lytinis švietimas nėra užtikrinamas. Nors 2007 m. Švietimo ir mokslo ministro įsakymu buvo patvirtinta *Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programa*,¹⁶ kurioje numatytos ir lytinio švietimo priemonės, tačiau jau 2008 m. vertinimo metu nustatyta, kad ši programa įgyvendinama nenuosekliai, fragmentiškai ir formaliai; 2008 m. ją buvo pradėjusios įgyvendinti tik trečdalis ugdymo įstaigų.¹⁷ Pačioje vertinimo ataskaitoje gausu neigiamų nuostatų lytinio švietimo atžvilgiu,

¹⁰ Jungtinių Tautų Pekino deklaracija ir veiksmų platforma, 1995 m. rugsėjo 15 d., <http://www.wluml.org/sites/wluml.org/files/Beijing%20Platform%20for%20Action.pdf>

¹¹ Jungtinių Tautų Pekino deklaracija ir veiksmų platforma, 1995 m. rugsėjo 15 d., <http://www.wluml.org/sites/wluml.org/files/Beijing%20Platform%20for%20Action.pdf>

¹² Pasaulio sveikatos organizacijos valdybos sekretoriato 2011 m. gruodžio 1 d. ataskaita Nr. EB130/12, http://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/WHA65/A65_13-en.pdf Ten pat

¹³ Ten pat

¹⁴ Ten pat

¹⁵ Ten pat

¹⁶ Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro 2007 m. vasario 7 d. įsakymas Nr. ISAK-179 „Dėl rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programos patvirtinimo“,

http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=292322&p_query=&p_tr2=

¹⁷ „Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programos įgyvendinimo galimybės. Tyrimo ataskaita“, 2008, http://www.smm.lt/uploads/lawacts/docs/50_b217da0f86522f0960fdf30b80804f42.pdf

Remiantis konsultacijomis su Švietimo ir mokslo ministerijos atstovais, naujesnių šios programos įgyvendinimo vertinimo duomenų nėra. Telefoninė ŽTSI atstovės komunikacija su švietimo ir mokslo ministerijos Bendrojo ugdymo ir profesinio mokymo departamento Pagrindinio ir vidurinio ugdymo skyriaus tarnautoja, 2013-08-27, 13:10

siekiama formuoti nuomonę, jog lytinis švietimas prieštarauja daugumos pedagogų vertybėms.¹⁸

Projektu siūloma įteisinti ekspansyvų valstybės įsikišimą į mergaičių privatų gyvenimą, jų fizinį ir psichologinį integralumą, verčiant tęsti ankstyvą nepageidaujamą nėštumą, tačiau visiškai neatsižvelgiama į geriausius mergaičių interesus, į socialiai pažeidžiamą jų padėtį neplanuoto ankstyvo nėštumo atveju, galimas sunkias ankstyvo nėštumo pasekmes jų sveikatai, gerovei ir gyvenimo kokybei, galimybei pilnavertiškai naudotis teise į išsilavinimą bei kitomis Vaiko teisių konvencijos garantuojamomis teisėmis. Neatsižvelgiama ir į tai, kad valstybė veiksmingai nevykdo lytinio švietimo kaip ankstyvo nėštumo prevencijos, nors tokį švietimą vykdyti įpareigoja Vaiko teisių konvencijos 24 str. 2 d. (f). Darytina išvada, kad siūlomas Projektas nederą su Vaiko teisių konvencijos nuostatomis ir Konvencijoje įtvirtintu geriausių vaiko interesų principu.

Atsižvelgiant į tai, kas aukščiau išdėstyta, siūlomi įstatymų projektai Nr. XIIP-337, Nr. XIIP-338 ir Nr. XIIP-339, ŽTSI vertinimu, nederą su tarptautiniais Lietuvos žmogaus teisių įsipareigojimais, kylančiais iš *Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, Jungtinių Tautų Konvencijos dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims ir Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos* nuostatų.

Žmogaus teisių stebėjimo institutas s i ū l o:

- 1) Projektui Nr. XIIP-337 nepritarti;
- 2) Projektui Nr. XIIP-338 nepritarti;
- 3) Projektui Nr. XIIP-339 nepritarti.

Pagarbiai

Dovilė Šakalienė
Žmogaus teisių stebėjimo instituto
Direktorė

Kontaktinis asmuo

Mėta Adutavičiūtė
Žmogaus teisių stebėjimo instituto
Patarėja teisės ir politikos klausimais
meta.adutaviciute@hrmi.lt

¹⁸ Žr. pvz. ataskaitos p. 44, 46, 47, 48